

ГЛОСАРІЙ ТЕРМІНІВ

1. **Антитеза** (від гр. *ἀντίθεσις* – «протиставлення») – одна зі стилістичних фігур, яка полягає в зіставленні протилежних явищ і понять. Наприклад, на антитезі побудовано промову Іларіона «Слово про закон і благодать», у якій Слово (Старий Заповіт) протиставлено Благодаті (Новому Заповітові). Як риторичний прийом підсилює виразність промови, допомагає підкреслити контрастні явища чи поняття, про які говорить оратор.

2. **Апломб** (з фр. *aplomb* – «прямо», «верикально», «рівновага») – самовпевненість у поведінці, мовленні. Надмір апломбу може зашкодити оратору, бо викличе негативне сприйняття з боку аудиторії.

3. **Аргументація** – 1) активна діяльність оратора, спрямована на доказування тези; 2) логічне обґрунтування оратором тези шляхом доказування, переконання.

4. **Артикуляційна гімнастика** – вправи, спрямовані на покращення рухливості органів артикуляційного апарату. За її допомогою розминають і тренують м'язи язика, губ, щік, м'якого піднебіння. Допомагає покращити дикцію: швидше і чіткіше вимовляти звуки, а також усунути деякі вади дикції. Артикуляційну гімнастику можна застосовувати і для розслаблення органів мовлення, для того, щоб відволіктися і подолати хвилювання перед виступом.

5. **Аудиторія** (від лат. *auditor* – слухач) – сукупність слухачів, присутніх під час виступу оратора; те саме, що публіка.

6. **Аудиторний шок (ораторська лихоманка)** – сильний страх, який передує виступові або охоплює оратора безпосередньо під час промови. На відміну від хвилювання під час виступу, аудиторний шок перешкоджає виголошенню промови. Під час такого шоку оратор відчуває надзвичайно сильний стрес, може забути текст промови, у нього може погіршитися фізичне самопочуття, збитися дихання, змінитися голос, дикція може стати нерозбірливою. Причинами такого шоку стають надмірна зануреність у власні переживання, брак упевненості в собі, попередній негативний досвід чи взагалі брак досвіду публічного мовлення, недостатня підготовленість оратора. Щоб запобігти аудиторному шоку, можна вживати тих самих заходів, що й для подолання хвилювання під час виступу, крім того, виступові має передувати позитивна самоналаштованість оратора.

7. **Брифінг** (від англ. *brief* – короткий) – короткий публічний виступ, закрита прес-конференція, на якій організатори чи учасники певних подій або заходів надають інформацію про перебіг справ, нові факти, власну позицію й стисло відповідають на запитання представників ЗМІ.

8. **Види красномовства** – сфери застосування ораторського слова в суспільній ситуації (школа, церква, суд, політика, побут). Залежно від цього найчастіше розрізняють 5 видів красномовства: академічне, політичне, церковне, судове (юридичне), суспільно-побутове.

9. **Виклад** – спосіб представлення матеріалу промови. Виклад можна вести в різні способи (розповідь, опис, роздум) та різними методами (індуктивний, дедуктивний, аналогічний, концентричний, стадійний).

10. **Виразність мови** – такі особливості її структури, які дозволяють посилити враження від сказаного (написаного), викликати й підтримати увагу та інтерес у адресата, впливати не тільки на його розум, але й на почуття, уяву.

11. **Голос** – сукупність різних щодо висоти, сили й тембру звуків, які видає людина за допомогою голосового апарату; дієвий компонент звукового мовлення; звук, що утворюється в гортані коливанням наближених і напружених голосових зв'язок.

12. **Гомілетика** (з гр. *ὁμιλική* – «мистецтво бесіди») – християнська риторика, вчення про християнське церковне красномовство. Зосереджена на тлумаченні Біблії через проповідь чи повчання. Розглядає проповідь крізь призму риторики, тобто передусім як промову, що впливає на слухачів, переконує їх. Історію гомілетики виводять від Нагірної проповіді Ісуса Христа, бо саме вона була першою відомою християнською проповіддю. Подальшими представниками стали апостоли, отці церкви, пресвітери. Найдавніші проповіді переважно мали форму гомілій. З V ст. почали з'являтися перші посібники з гомілетики, що містили рекомендації для укладання проповідей. Авторами їх, зокрема, були Августин

Аврелій («Християнська наука»), Григорій Великий («Правило пастирське») та ін. В Україні виникла з прийняттям християнства, першими її представниками були Іларіон, Клим Смолятич, Лука Жидята, Теодозій Печерський. Видатні українські гомілети XVI–XVIII ст. – вчені і проповідники І. Галятовський, Л. Баранович, Ф. Прокопович та ін. На українських землях були поширені також анонімні збірки проповідей – учительні Євангелія. Зараз гомілетика є однією з богословських дисциплін, її вивчають у духовних навчальних закладах.

13. **Декламація** (від лат. *declamatio* – «вправляюся в красномовстві») – у Давньому Римі вправи у красномовстві, що були одним із важливих елементів навчання оратора. Полягала в заучуванні найкращих зразків промов античних ораторів і подальшому їх виголошенні. У сучасному розумінні декламація – мистецтво читання літературних творів, віршованих або поетичних, стосується радше акторської майстерності, ніж риторики.

14. **Дикція** (від лат. *dictio* – вимова) – правильна роздільна вимова окремих мовних звуків; правильна, виразна артикуляція, засіб якісного розрізнення звуків мовлення.

15. **Диспозиція** (лат. – розташування) – розділ риторики, який вивчає структуру ораторської промови.

16. **Диспут** (лат. *disputo* – міркую, сперечаюсь) – організована форма дискусії, інколи – із задалегідь визначеними ролями.

17. **Діалог у риторичі** – спосіб побудови промови, який: 1. Містить елементи буквальної співбесіди з аудиторією; 2. Імітує реальний діалог у монологі оратора (прямо чи приховано).

18. **Експромт** (від лат. *exprom(p)tus* – «готовий») – у риторичі промова, складена безпосередньо у процесі виголошення, без попередньої підготовки. Те саме, що імпровізація. Створення експромта вимагає від промовця певного досвіду складання та виголошення промов, упевненості в собі, кмітливості.

19. **Еристика** (з гр. *ἐπιζητική ἕσθη* – «мистецтво сперечання») – підрозділ риторики, який вивчає правила та прийоми сперечання. Предметом Е. є суперечка. Е. досліджує види суперечок, етапи їх ведення, способи доводити власну думку та спростовувати позицію суперника, типові помилки під час сперечання, типи аргументів та ін. Е. інколи розглядають ширше – як риторичку діалогічного мовлення. Е. зародилася в Давній Греції та пов'язана з діяльністю софістів.

20. **Жест** (лат. *gestus* – рух тіла) – рух тіла чи рук, який супроводжує людське мовлення або замінює його.

21. **Закони риторичі** – основні закономірності риторичної діяльності, які визначають її ефективність. За Г. Сагач, є сім законів: концептуальний, моделювання аудиторії, стратегічний, тактичний, ефективної комунікації та системно-аналітичний закон.

22. **Змістовність мовлення** – глибоке, осмислене висвітлення теми й головної думки висловлювання через докладне ознайомлення з різнобічною інформацією з цієї теми; вміння добирати потрібний матеріал та підпорядковувати його обраній темі, а також повнота розкриття теми без пустослів'я чи багатослів'я.

23. **Ідея** (грец. *εἶδος* (ейдос), від *ιδέα* – образ, початок, принцип) – форма духовно-пізнавального відображення певних закономірних зв'язків та відношень зовнішнього світу, спрямована на його перетворення; головна думка, що служить узагальненим вираженням змісту всього твору й містить у собі оцінку зображених у ньому життєвих явищ.

24. **Імідж оратора** (з англ. *image*) – уявлення, думка про оратора, яке складається в аудиторії у результаті його виступу. Імідж оратора складається з зовнішнього образу (вигляд оратора, його міміка, жести, поза) та внутрішнього образу (вміння промовця спілкуватися, володіти мовою, риси характеру тощо). Імідж формується у слухачів під впливом раціональних та емоційних чинників, може містити як реальні, так і домислені характеристики постаті промовця.

25. **Імпровізація** – 1) промова, що виголошується без попередньої підготовки, ґрунтується на природному дарі слова і, частково, ерудиції та культурі промовця. Здатність до імпровізації свідчить про обдарованість та найвищий рівень розвитку ораторських здібностей.

26. **Інтерв'ю** (англ. *interview*) – спосіб отримання інформації в людини за допомогою низки запитань. Інтерв'ю має вигляд бесіди, побудованої за заздалегідь підготованим планом. Інтерв'ю є одним із жанрів журналістики, зокрема виділяють теле- та радіоінтерв'ю, телефонне, друковане та ін. Належить до публічного мовлення, тож його вивчає риторика, зокрема ділова.

27. **Інтоніяція** (лат. *intono* – *голосно вимовляю*) – ритміко-мелодійний лад мови, що відбиває інтелектуальну й емоційно-вольову сторону мови в послідовних змінах висоти тону, сили й часу звучання, а також тембру голосу; це видозміни висоти звучання, сили, тембру голосу; членування мовлення паузами в процесі мовлення.

28. **Кінесика** (від гр. *κίνησις* – «рух») – сукупність візуальних характеристик людини (таких як жести, міміка, хода, постава, поза, розташування щодо інших людей тощо), а також наука, яка вивчає особливості невербального (несловесного) спілкування, що відбувається за участю цих характеристик. В ораторській практиці адекватна кінесика є однією з ознак риторичної культури промовця.

29. **Когезія** (лат. *cohaesus* – *зв'язаний, зчеплений*) – один із способів інтеграції тексту, коли всі його частини постійно взаємодіють завдяки тому, що оратор чи то повертається до вже вказаного, чи то натякає на те, що буде сказане.

30. **Композиція промови** – побудова виступу, співвідношення основних частин і відношення кожної частини до всього виступу як єдиного цілого.

31. **Комунікативна компетентність** – сукупність знань, умінь і навичок, що включають: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його характеристики; засоби спілкування (вербальні та невербальні); види слухання й техніки його використання; «зворотний зв'язок» (питання і відповіді); психологічні й комунікативні типи партнерів, специфіку взаємодії з ними; форми й методи ділової взаємодії; технології і прийоми впливу на людей; самопрезентацію і стратегії успіху.

32. **Комунікація** (з лат. *communicatio* – «передання», «повідомлення») – процес обміну інформацією між двома чи більше особами. Слово комунікація часто вживають як синонім до спілкування, однак спілкування – дещо ширше поняття, яке, крім обміну інформацією, включає інтелектуальну та психічну діяльність, спрямовану на встановлення й розвиток контактів з іншими людьми. Комунікацію здійснюють вербальними чи невербальними засобами. Меті ефективної комунікації підпорядкована вся риторична діяльність.

33. **Культура мовлення** – дотримання сталих мовних норм усної й писемної літературної мови, свідоме, невимушене, цілеспрямоване, майстерне вживання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування; сукупність таких якостей, які найліпше впливають на адресата з урахуванням реальної ситуації, поставлених мети й завдань.

34. **Логічний наголос** – виділення важливого слова в реченні (яке несе особливе смислове навантаження) через підвищення сили голосу.

35. **Логічна пауза** – зупинка в мовленні, яка зумовлюється тільки конкретним змістом висловлювання.

36. **Логограф** (з гр. *λογογράφος*, від *λόγος* – «слово», «прозовий твір» і *γράφω* – «пишу») – у Давній Греції укладач промов на замовлення для виступу у суді з обвинуваченням або захистом (судовий оратор). Ця професія з'явилася в Афінах із кінця V ст. до н. е. і була однією із найзатребуваніших. У демократичній Давній Греції в усіх сферах суспільного життя культивували живе слово, та й перед судом присяжних, який налічував сотні, а іноді й тисячі осіб (залежно від складності та важливості справи), звинувачувати чи захищатися можна було лише за допомогою впливу власного мовлення на слухачів, а не кожен володів ораторським талантом чи риторичними навичками, тоді й вдавалися до послуг логографа. До найвідоміших давньогрецьких логографів належали Демосфен, Лісій, Тісій, Ісократ та ін. Логограф – посучасному спічмейкер.

37. **Масєвтика** (з гр. *μαεστική* – «мистецтво допомоги породіллі») – метод ведення діалогу, коли за допомогою навідних, уточнювальних, добре продуманих запитань вчитель допомагає народженню думки в учня, виявляє приховані знання, сприяє пошуку істини.

Наприклад: «Що таке освіта?» – «Освіта – це здобута система знань, яку можна застосовувати на практиці» – «Що таке знання?» – .... – «Що таке застосування цих знань на практиці?» і т. д. Метод маєтики запропонував Сократ.

38. **Мелодика й тембр мови** – послідовні зміни висоти тону, а також кількість, інтенсивність і послідовність виникнення гармонійних обертонів, що супроводжують основний тон звуку.

39. **Меморія** (з лат. *memoria* – пам'ять) – один з розділів класичної риторики, який вивчає способи запам'ятовування і призначений для розроблення певної мнемотехніки з метою розвитку пам'яті. Розрізняють механічний (переважно неусвідомлене зубріння), логічний (усвідомлене запам'ятовування за логікою смислових відношень) і мнемотехнічний (головно асоціативний спосіб) способи запам'ятовування. У сучасній риториці науці М. надає перевагу мнемотехнічному способу як найбільш ефективному. Загалом оратор може використовувати такі прийоми тренування пам'яті: 1) створення асоціативного малюнку тексту на основі образів; 2) заучування напам'ять тексту з подальшим його повторенням про себе чи вголос; 3) багаторазове читання вголос написаного тексту; 4) читання тексту на диктофон з подальшим його прослуховуванням й аналізом власного мовлення; 5) переписування, редагування тексту, усне відтворення тощо. М. повинна забезпечити промовцеві розвиток оперативної пам'яті та змогу швидко відтворювати матеріал.

40. **Міміка** (грец. *mitikos* – наслідуваний, акторський) – рухи м'язів обличчя, що виражають почуття й психічний стан людини.

41. **Мікротема** – фрагмент змісту промови, найменша складова загальної теми тексту. На мікротеми можна поділити підтеми. На рівні тексту М. виражають абзацом, іноді окремим реченням. У плані промови М. виражені підпунктами. Кожна М. є новою думкою автора й підпорядкована загальній темі, розкриває її. Кількість М. залежить від змістової складності тексту. За М. можна перевірити змістовий зв'язок частин промови та повноту охоплення, розкриття теми, а також визначити, якого матеріалу бракує.

42. **Мова** – система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається й має соціальне призначення; це найважливіший засіб спілкування й пізнання.

43. **Мовленнєва техніка** – сукупність умінь і навичок учителя: зокрема володіння правильним діафрагмально-реберним диханням, артикуляційною вимовою, чіткою дикцією, засобами логічної виразності, інтонацією, силою голосу, індивідуальним тембром, оптимальним для певної ситуації спілкування темпоритмом, за допомогою яких здійснюється вербальна взаємодія педагога з усіма учасниками комунікативного дискурсу, забезпечується сприятлива емоційно-психологічна атмосфера навчання, гуманістична спрямованість розвитку школярів.

44. **Мовлення** – процес добору й вживання засобів мови для порозуміння з іншими членами певної мовної громади.

45. **Монолог** (др.-грец. *μόνος* – один, *λόγος* – слово) – роздуми персонажа вголос у драматичному творі; компонент художнього твору, що становить мовлення, яке звернене до самого себе чи інших (мовлення від 1-ї особи).

46. **Нарація** – це композиційна частина виступу, у якій оратор викладає суть справи, зміст основного повідомлення, тобто основна частина промови.

47. **Наукова доповідь** – різновид публічного мовлення, який містить розгорнутий виклад певного наукового питання, аналіз, обґрунтування та узагальнення наукових результатів. Н. д. є жанром академічного красномовства. Яскравість та змістовність виступу науковця забезпечує йому успіх в науковому товаристві.

48. **Опонент** (з лат. *opponens* – «той, що заперечує») – особа, що заперечує в публічній бесіді висунуту тезу іншої людини, тим самим стаючи учасником суперечки, інакодумним до пропонента, антагоністом. Особи О. та пропонента обов'язкові в еристиці (риториці суперечки), тому важливо вміти бути конструктивним О. Офіційний О. публічно опонує, тобто виступає на захисті дисертації на здобуття наукового ступеня, аналізуючи плюси й мінуси наукової роботи. Таке публічне мовлення вимагає від О. риторичних знань, умінь і навичок.

49. **Ораторське мистецтво** – це мистецтво підготовки і виголошування публічної промови з конкретною метою дії на слухачів засобами живого слова.

50. **Панегірик** – жанр пишномовної похвали у старовинній риторичі.

51. **Підтекст** – внутрішня суть думок і почуттів героїв літературного твору, що криється в діалогах; прихований, внутрішній зміст висловлювання, який існує завдяки словесному вираженню змісту.

52. **Полеміка** (з гр. *polemika* – «воєнне мистецтво» від *polémios* – «воєнний», «ворожий») – різновид суперечки, у якій кожна зі сторін прагне відстояти власний, принципово протилежний від інших погляд. На відміну від дискусії, метою є утвердження однієї точки зору як правильної. У риторичі особливості ведення полеміки вивчає еристика.

53. **Полілог** (грец. *polys* – багато, *logos* – слово) – розмова декількох дійових осіб у літературному творі. У формі полілогу відбуваються збори, бесіди, наради, дискусії тощо.

54. **Проксеміка** (з англ. *proximity* – «близькість») – один з засобів невербального спілкування; мова простору та часу й система їх організації. Термін увів антрополог Едвард Холл у середині ХХ ст. Він також виділив чотири територіальні зони під час спілкування: інтимна (до 50 см), особиста (50 – 120 см), соціальна (120 – 360 см), громадська (понад 360 см). Залежно від ситуації спілкування, варто дотримуватися комфортності дистанції, бо ж порушення відповідної, потрібної в певний момент комунікації відстані слухач може трактувати як нахабство або відчуженість. У публічному мовленні розташування слухачів чи оратора у приміщенні створює відповідний емоційний фон. На особливості проксеміки варто зважати під час спілкування з іноземцями, бо просторові зони по-різному трактують у різних країнах і культурах.

55. **Пропонент** (з лат. *propono* – «пропонувати») – особа, яка ініціює обговорення, пропонує певну тезу, аргументуючи її; фактично він є зачинателем й основоположником суперечки, протагоністом. Пропонент є учасником суперечки разом з опонентом (антонімне до П. поняття), тому особа П. є об'єктом вивчення еристики. Одне з найголовніших риторичних умінь, яким повинен бездоганно володіти П., є вміння аргументувати, обґрунтувати власну позицію.

56. **Ритор** (від гр. *ῥητορεύω* – «виголошую промову») – у Давній Греції та Римі – оратор і вчитель красномовства, теоретик риторичі

57. **Риторика** (грец. *rhetorike*) – наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей.

58. **Розповідь** – здійснення мовлення (як процес), наведення мовленнєвих висловлювань; один з основних видів спілкування; словесне повідомлення про когось, щось.

59. **Самопрезентація** (від само- й англ. *presentation* – «представлення») – вербальне й невербальне представлення власної особистості у процесі спілкування. Під час публічного виступу навички вдалої С. забезпечують успіх промови, адже за їх допомогою оратор здатний справити гарне враження на слухачів.

60. **Сім вільних мистецтв (сім вільних наук)** (лат. *septem artes liberales*) – цикл навчальних дисциплін, спрямованих на надання загальних знань та інтелектуальних умінь. Сформувався ще в античний період. Особливого поширення набули в середньовічних навчальних закладах. Склалися з двох циклів: тривіуму (граматика, риторика, діалектика) та квадривіуму (арифметика, геометрія, астрономія, музика). В Україні вивчали у братських школах і колегіумах, Києво-Могилянській та Острозькій академіях.

61. **Текст** (лат. *textus* – тканина, з'єднання) – зв'язана й повністю послідовна сукупність мовних знаків; певна, з функціонально-сміслового погляду упорядкована група речень або їх аналогів, які являють собою завдяки семантичним і функціональним взаємовідношенням елементів завершену смислову єдність.

62. **Тембр голосу** (франц. *tembr* – барабан) – індивідуальна особливість голосу конкретного мовця; забарвлення звуку; одна з ознак музичного звуку поряд з висотою, силою й тривалістю; неповторне індивідуальне забарвлення, яке обумовлене будовою мовного апарату, головним чином характером обертонів, що утворюються в резонаторах, – нижніх (трахея, бронхи) і верхніх (порожнина рота й порожнина носа).

63. **Темп** (*итал. tempo, від лат. tempus – час*) – швидкість мовлення, яка вимірюється кількістю виголошуваних складів за секунду.

64. **Число Міллера** – число, яке характеризує обсяг оперативної пам'яті людини. Ч. М. дорівнює 7 ± 2 – такою кількістю різних структурних одиниць інформації здатна оперувати короткочасна, робоча пам'ять. Його встановив американський психолог Дж. Міллер. Ч. м. визначає оптимальну довжину висловлення, тож найлегшими для сприймання є фрази довжиною від п'яти до дев'яти слів (ідеться про повнозначні, а не службові слова). Тож для того, щоб аудиторія краще сприймала промову, під час публічного мовлення найкраще використовувати не надто довгі висловлювання.

Чорна риторика – уміння маніпулювати всіма засобами та прийомами риторики (зокрема еристики) для того, щоб привести аудиторію до того висновку, який потрібен ораторові, нав'язати слухачам власний погляд. Особливо часто Ч. р. застосовують у суперечках для перемоги над опонентом, чинячи деструктивний вплив на співрозмовника, порушуючи хід його думок, викликаючи у третіх осіб сумніви в позиції суперника, стираючи межі між правдою та брехнею. Метою застосування елементів Ч. р. є психологічний вплив оратора для отримання необхідного йому результату, причому Ч. р. не засуджує використання нечесних прийомів на благо промовця, цим ігноруючи етос оратора. Винайдення терміна «Ч. р.» приписують німецькому психологові К. Бредермайєру, який систематизував основні прийоми та положення у книзі «Чорна риторика: влада і магія слова», однак засоби Ч. р. існували ще задовго до публікації цього твору. Ч. р. часто використовують у політиці, бізнесі, рекламі, пропаганді.